

УДК 130.122

DOI: 10.26565/2306-6687-2021-63-03

Білецький Ігор Павлович

кандидат філософських наук, доцент
кафедри теорії культури і філософії науки
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна
Харків, майдан Свободи, 6, 61022
E-mail: biletsky-igor@i.ua
ORCID: 0000-0003-4995-7842

ФІЛОСОФІЯ, СОФІСТИКА І ДІАЛЕКТИКА В КИТАЙСЬКІЙ ТА ЗАХІДНІЙ ФІЛОСОФСЬКИХ ПАРАДИГМАХ

В статті пропонується проаналізувати уявлення про те, що розуміється під такими інтелектуальними дисциплінами та практиками як філософія, софістика та діалектика в китайській та західних парадигмах філософування. Західна філософська традиція спирається на т.зв. античну філософську парадигму (в якій філософія виступає практичною наукою досягнення щастя та уникнення страждань у чужому й ворожому світі), проходить через т.зв. авраамічну (у її християнській версії із її ідеєю монотеїзму та креаціонізму) і досягає нарешті сучасної сциентистської парадигми (із її опорою на природничі знання). Діалектика народжується в рамках античної парадигми, в ній можна три основні аспекти: сократівський (діалектика як метод міркування або навчання шляхом ведення усної бесіди), платонівський (діалектика як підхід, що розглядає протилежності не як виключаючі, а як доповнюючі одна одну), гегелівський або гегелівсько-марксистський (діалектика як підхід, в основі якого лежить принцип розвитку). Виникнення та зміна цих аспектів приблизно відповідають парадигмальним змінам у філософії.

Традиційна китайська філософська парадигма, як уже було зазначено, є організмичною. Організмизм зумовлений клановим характером традиційного китайського суспільства. Усі відносини між людьми чітко поділяються на внутрішні та зовнішні, тобто відносини всередині та за межами своєї групи. Традиційна китайська етика засуджує усе, що може порушити мир і гармонію всередині своєї групи. Суперечки нікого ні в чому не переконують, а лише породжують образи й порушують мир та злагоду всередині групи – і тому їх слід уникати. Звідси афористичний характер, який полягає в тому, що замість систематичного викладу та логічних аргументів використовуються афоризми та окремі оповідки, які легко западають у пам'ять, змушуючи читача чи слухача самому приходити до відповідних висновків.

Якщо інтелектуальний розрив при переході від античної до середньовічної філософії носив парадигмальний характер (переходу від античної до авраамічної парадигми із відповідним перепрочитанням та переінтерпретуванням відповідних філософських текстів), то в Китаї ми радше можемо просто спостерігати до-формування тієї самої парадигми через її звуження. Тобто, різні історичні умови та різні культури у ролі передумов дали абсолютно різні алгоритми розвитку, які демонструють окремі концептуальні паралелі. Але в абсолютно різних контекстах.

Ключові слова: філософія, парадигма, діалектика, софістика.

Biletzkyi Igor P.

PhD in Philosophy, associate professor of the
Department of Theory of Culture and Philosophy
of Science V.
N. Karazin National University
6, Svobody sq. 61022, Kharkiv, Ukraine
E-mail: biletzkyi-igor@i.ua
ORCID: 0000-0003-4995-7842

PHILOSOPHY, SOPHISTICS AND DIALECTICS IN WESTERN AND CHINESE PHILOSOPHIC PARADIGMS

An analysis of what the concepts and practices of philosophy, dialectics, sophistics are in the context of Western and Chinese paradigms of philosophy, is suggested in the article. Western philosophic tradition is based on the so-called Antique paradigm that exceeds from the idea of attaining happiness and avoiding suffering before the face of alien threatening reality, then it passes through the so-called Abrahamic paradigm in its Christian version with its ideas of monotheism and creationism and achieves the modern scientific paradigm at last based on nature science.

Dialectics appeared in the frame of the Antique paradigm; three levels may be pointed out in it: Socratic where dialectics is a method of reasoning or teaching by means of oral conversation, Platonic as an approach that considers opposites not as excluding but supplementing each other, Hegelian and later Marxist where dialectics becomes an approach based on the principle of development. They correspond approximately to the according paradigm transitions in the Occident philosophy.

Traditional Chinese philosophic paradigm is organismic and its organismism is conditioned with clan structure of the traditional Chinese society where all relations between people are subdivided clearly into inner (inside of one's clan) and outer (outside of it) ones. Traditional Chinese ethics blames anything that can break piece and harmony inside of their own group. Disputes can convince nobody, they can only affront and destroy agreement inside of the group. From here the aphoristic character of the traditional Chinese philosophy comes, that supposes using of separate aphorisms and stories in place of logical arguments and systematical expound. These aphorisms and stories fall down into one's memory and make one to come to one's own conclusions.

If intellectual gap at transition from the Antique to the Medieval Abrahamic paradigm was connected with rereading and reinterpretation of the corresponding philosophic texts, then in China it represented only a finishing of the same, existing paradigm through its narrowing. They were different historical conditions and cultures which determined different algorithms of development but nevertheless demonstrate some conceptual parallels. Though in quite different contexts.

Key words: philosophy, paradigm, dialectics, sophistic.

Билецкий Игорь Павлович

Кандидат философских наук,
доцент кафедры теории культуры и философии
науки Харьковского национального
университета имени В.Н. Каразина
Харьков, площадь Свободы, 6, 61022
E-mail: biletsky-igor@i.ua
ORCID: 0000-0003-4995-7842

ФИЛОСОФИЯ, СОФИСТИКА И ДИАЛЕКТИКА В КИТАЙСКОЙ И ЗАПАДНОЙ ФИЛОСОФСКИХ ПАРАДИГМАХ

В статье предлагается проанализировать представление о понимаемом под такими интеллектуальными дисциплинами и практиками как философия, софистика и диалектика в китайской и западных парадигмах философствования. Западная философская традиция опирается на т.н. античную философскую парадигму (в которой философия выступает практической наукой достижения счастья и избегания страданий в чужом и враждебном мире), проходит через т.н. авраамическую (в ее христианской версии с ее идеей монотеизма и креационизма) и достигает, наконец, современной сциентистской парадигмы (с ее опорой на естественное знание). Диалектика рождается в рамках античной парадигмы, в ней можно три основных аспекта: сократовский (диалектика как метод рассуждения или обучения путем ведения устной беседы), платоновский (диалектика как подход, рассматривающий противоположности не как исключают, а как дополняющие друг друга), гегелевский или гегелевско-марксистский (диалектика как подход, в основе которого лежит принцип развития). Возникновение и изменение этих аспектов приблизительно соответствуют парадигмальным изменениям в философии.

Традиционная китайская философская парадигма, как уже было отмечено, является организмической. Организм обусловлен клановым характером традиционного китайского общества. Все отношения между людьми четко делятся на внутренние и внешние, то есть отношения внутри и вне своей группы. Традиционная китайская этика осуждает все, что может нарушить мир и гармонию внутри своей группы. Споры никого ни в чем не убеждают, а только рождают образы и нарушают мир и согласие внутри группы – и потому их следует избегать. Отсюда афористический характер, заключающийся в том, что вместо систематического изложения и логических аргументов используются афоризмы и отдельные повествования, легко западающие в память, заставляя читателя или слушателя самому приходиться к соответствующим выводам.

Если интеллектуальный разрыв при переходе от античной к средневековой философии носил парадигмальный характер (перехода от античной к авраамической парадигме с соответствующим перечтением и переинтерпретированием соответствующих философских текстов), то в Китае мы скорее можем просто наблюдать доформирование той же парадигмы через ее сужение. То есть разные исторические условия и разные культуры в качестве предпосылок дали совершенно разные алгоритмы развития, которые демонстрируют отдельные концептуальные параллели. Но в совершенно разных контекстах.

Ключевые слова: философия, парадигма, диалектика, софистика.

В статті пропонується проаналізувати уявлення про те, що розуміється під такими інтелектуальними дисциплінами та практиками як філософія, софістика та діалектика в китайській та західних парадигмах філософування. Раніше нами було запропоноване поняття парадигми філософування й було виділено п'ять таких парадигм: індійську, китайську, античну, авраамічну, сучасну або сциєнтистську. Кожна із зазначених парадигм виникає і розвивається у відповідній системі ментальності і культури, остання розуміється як експліцитна і певним чином відрефлектована частина першої й виражається у мистецтві, міфології, релігії, філософії. Відповідно, різні культури – різні парадигми філософії. Очевидно, що самі поняття софістики та діалектики є елементами філософії західної, вони з'являються в давній Греції, самі терміни походять із давньогрецької мови, в подальшому їх, дещо видозмінюючи, використовують також авраамічна та сциєнтистська парадигми. Що ж стосується парадигми китайської, то самі уявлення¹ про них проникають у неї лише в ХХ столітті, хоча раніше, в рамках класичної китайської філософії можна так само виділити щось подібне.

Перше запитання, на яке потрібно відповісти у зв'язку із указаною проблемою, є питання про те, а що таке власне філософія. В Індії та Китаї, як вказують численні дослідження з історії їх філософії, філософія виступала передусім практичною наукою чи мистецтвом – мета якого полягала чи то у досягненні звільнення – мокші, як у філософії індійській, чи то у відновленні та збереженні гармонії у суспільстві та Всесвіті, як у філософії китайській (т.зв. організмизм чи система світобачення, у якій Всесвіт мислиться як такий собі гігантський організм, а людина чи інша жива істота як свого роду орган всередині цього організму, орган, що має своє місце і функції або своє Дао – ключове поняття усієї китайської філософії, різні школи якої просто по різному його розуміли) [Білецький, 2017]. Китайська та індійська філософії – це дві принципово різні системи думки, які аж до початку ХХ століття розвивалися абсолютно незалежно від західної традиції; індійська традиція справила певний вплив на китайську, разом із буддизмом передавши їй ідеї реінкарнації та просвітління, які китайська традиція значно переосмислила та переробила, зберігши в цілому принципи та методи організмизму.

Індійська та китайська традиції не знали таких явних розривів, які демонструє нам традиція західна з її переходами від античної філософії до середньовічної (авраамічна парадигма) і від середньовічної до сучасної сциєнтистської. Ситуація із античним філософуванням є амбівалентною, оскільки з однієї сторони ми маємо досить багато достатньо повних текстів античної філософії, з іншої - не маємо жодного живого представника відповідних світогляду і культури, для того щоб прояснити певні нюанси, в т.ч. ключові. Справа в тому, що філософія, на відміну від інших інтелектуальних дисциплін, намагається починати із суто самоочевидних положень і, оскільки вони є самоочевидними, то зазвичай їх не згадують у філософських текстах. Звідси можливість різних, в т.ч. протилежних інтерпретацій одних і тих самих античних текстів та систем.

Ми схилиємося до інтерпретації французького історика філософії П'єра Адо, згідно з якою антична філософія – це філософія, яка виникає зі світобачення людини перед лицем незрозумілого та загрозливого світу. Антична філософія, так само як індійська та китайська, є передусім практичним мистецтвом, мета якого полягає в стремлінні уникнути небезпек цього чужого й загрозливого світу і прожити більш менш щасливе життя. Отже центральна проблема античної філософії – це проблема щастя, і в основі вчення будь-якої її школи лежить етика, етика як сукупність правил життя, що можуть забезпечити таке щасливе життя. Відповідно, філософ – це не той, хто винаходить якісь чудернацькі ідеї (таку людину греки назвали би софістом), а той, хто просто слідує правилам життя певної філософської школи. Для більшості філософів, послідовників відповідної школи цього власне цілком достатньо щоби бути філософами. Для меншості, якій цього недостатньо,

¹ Тобто уявлення в суто західному смислі цього слова.

передбачається фізика, але фізика не в сучасному розумінні, як наука про об'єктивну реальність, а фізика як обґрунтування етики (тобто того, чому саме такі, а не інші правила). Тим же, кому і цього недостатньо, пропонується логіка (включаючи епістемологію), логіка як обґрунтування фізики. Яскравим прикладом такої структури філософського вчення може бути діалог Платона «Держава», в якому вся цілісна система філософії Платона розгортається, відштовхуючись від питання про щастя².

Щоправда в тій же самій платонівській лінії античної філософії, особливо якщо брати твори учнів і послідовників Платона, починаючи від Аристотеля і далі аж до неоплатоніків, ситуація стає дещо складнішою, а філософські розважання перетворюються на систему суто абстрактного дискурсу (як на сьогодні, із сучасної точки бачення). Власне основний корпус текстів античної філософії, що зберігся до нашого часу, так чи інакше відноситься саме до платонівської лінії. Чи є це випадковістю, й відповідно, якби збереглися в достатньому обсязі тексти якоїсь іншої лінії, то система античної філософії виглядала б для нас зовсім інакшою; чи навпаки, саме тексти платонівської лінії збереглися в такому повному обсязі внаслідок того, що саме платонівська Академія змогла ввібрати та асимілювати найкращі здобутки усіх інших шкіл, відповіді немає [Шичалин Ю.А., 2000].

Власне філософія Платона є своєрідним синтезом поміж діалектичним методом Сократа і піфагореїзмом. Від Сократа іронія, діалог, від Піфагора ідея формування та само-формування людини за допомогою занять математикою та іншими науками [Nadot Pierre, 1995, с. 94-95]. В Академії Платона так само як і у школі Піфагора геометрія й математика в цілому вивчалися не з метою практичного застосування, але для облагородження свідомості, для її переорієнтації зі світу чуттєвих феноменів на світ вищих форм буття, а також для розвинення наполегливості та строгості мислення. Певне саме в платонівській Академії були відкриті й розвинуті основні методи математичної аргументації та репрезентації математичного знання, такі як аксіоми, теореми, докази тощо. Всі вони знаходять логічне завершення десь за п'ятдесят літ після Платона в «Началах» Евкліда. Останній так само був членом Академії.

Розробка методів доказу та аксіоматизації пов'язані з діалектичним методом. У школі Платона діалектика перетворюється на техніку аналізу зі строгими правилами й розподілом ролей. Висувалася певна проблема чи теза, далі один зі співрозмовників її захищав, а інший намагався спростувати чи заплутати першого в його власних відповідях. Вивчення діалектики було абсолютно необхідним, оскільки передбачалося, що учні Платона будуть брати активну участь у публічній політиці. Сам Платон вважав діалектику справою небезпечною, оскільки в молодих людей могло розвинути відчуття, що за її допомогою можна все що завгодно довести або спростувати. Метою ж Платона було сформувані в своїх учнів здатність і внутрішню потребу мислити, підпорядковуючи своє мислення логосу чи певному раціональному принципу. В школі Платона діалектика не була суто логічною вправою, якою вона стала пізніше, в часи середньовіччя (див., наприклад, «Діалектику» Аль-Фарабі), але також і вправою духовною, метою якої було прищеплення адептам певного типу світосприйняття й мислення. Мислення, яке трансцендує свій предмет, тобто те, від чого воно відштовхується, й сягає певних первоначал, ототожнених з логосом [Nadot Pierre, 1995, с. 100-102].

При цьому в діалектичних підходах платонівської школи рольова (розмовна) та формально-методологічна (логічна) сторони складають нерозривну єдність оскільки, як писав Платон, саме мислення є тихою розмовою душі з самою собою. Отже діалектичні методи є екстеріоризацією мислення як такого з метою його впорядкування та дисциплінування, а також самопізнання, яке, як передбачалося, веде до універсальних й

² В цьому діалозі йдеться про те, як декілька друзів на чолі із Сократом збираються для того, щоб виявити проблему щастя. Врешті решт вони доходять до висновку, що щастя – це певний стан душі, що існують різні види душі, для щастя їм потрібні відповідні умови, ці умови може створити лише держава відповідного типу і т.д., і т.п. Закінчується діалог описом того, що буде після смерті.

абсолютних первоначал усього сушого (оскільки бути і мислити одне – теза Парменіда, яку активно поділяли Платон та його послідовники) [Hadot Pierre, 1995, с. 104-105].

Школи античної філософії спиралися на певні догми чи основи, які мали бути зреалізовані в певному способі життя. Це не був догматизм чи ортодоксія в їх пізнішому розумінні слова (принаймні для школи Платона). Спосіб чи стиль життя, який пропонувала платонівська Академія спирався на певну етику діалогу, коли кожен зі співрозмовників, учасників школи, міг вільно висловлювати свої думки й аргументи, не будучи стримуваним ані авторитетом, ані формальними догматами [Hadot Pierre, 1995, с. 105].

Сучасна західна філософія з усіма своїми ключовими концептами, включаючи зазначені, бере свої початки у філософії античній. Ці концепти змінювали своє значення в процесі переходу від античної до середньовічної авраамічної та далі до сучасної парадигм. Спроби впорядкувати різноманітні тлумачення Святого Письма у часи реформації остаточно заплутали ці тлумачення, і для того щоби внести хоча б якусь ясність була запропонована теза про те, що Бог дав людям не одну, а дві книги – книгу Святого Письма і Книгу природи. Остання написана тваринами, рослинами, камінням, небесними тілами і т.п., в основі ж її лежить мова математики [Комарек С., 2020, с. 320].

Отже, що таке діалектика? Діалектика – це метод споглядального аналізу, за допомогою якого можна пізнавати сутність речей, метод, розвинений вперше Платоном (як стверджував неоплатонік Герміас) [Gabor Gary, 2019]. Давньогрецький філософ Альбін, представник платонівської Академії у своєму «Підручнику платонівської філософії» визначає діалектику як науку, яка займається пошуком «сутності усілякої речі», а також розглядом її властивостей. «...Частини діалектики суть розділення, визначення, аналіз, а також індукція і силогізм» (цит. по [Платон, 1986, с. 441]. Тобто тут ми фактично бачимо розуміння діалектики як звичайної логіки, логіки в сучасному розумінні цього слова. Логіки, єдина відмінність якої від аналітики Аристотеля, з іменем якого ми сьогодні пов'язуємо виникнення логіки як науки, це включення до свого складу індукції, якої Аристотель волів не визнавати. В подальшому, в середньовічній філософії й далі аж до Нового часу, розуміння діалектики варіюється від діалектики як науки про мислення (тобто звичайної логіки) і до синоніма назви для загальної філософії як такої. Повне й остаточно рознесення логіки та діалектики слід пов'язувати з Гегелем, який розглядав діалектику як загальну логіку розвитку природи, мислення, суспільства, окремим випадком якої виступає проста формальна логіка Аристотеля. В одній нашій статті було продемонстровано, що в діалектиці як такій можна виділити три основні аспекти: сократівський (діалектика як метод міркування або навчання шляхом ведення усної бесіди), платонівський (діалектика як підхід, що розглядає протилежності не як виключаючі, а як доповнюючі одна одну), гегелівський або гегелівсько-марксистський (діалектика як підхід, в основі якого лежить принцип розвитку) [Білецький І.П., Коннова Н.О., 2016].

Якщо строго, то таке визначення можна застосувати лише для гегелівського підходу. Філософія Гегеля, яка ототожнює матеріальну (об'єктивну) та ідеальну сторони буття, стверджуючи, що «природа є інобуттям духу», об'єднує у собі два попередніх – сократівський і платонівський – підходи. Розум-дух мислить за законами діалектичної логіки, продукти ж його мислення відразу реалізуються у природі. Мислення є динамічним процесом, являє собою розвиток певних ідей; і оскільки ці ідеї відразу ж проявляють себе у видимому матеріальному світі, то в цьому світі так само постійно йде еволюція. Тобто розвиток виступає як висхідна категорія і принцип гегелівської діалектики.

Марксистська ж філософія відкидає ідеальну сторону, залишаючи лише матеріальну, і таким чином від розвитку як загального принципу залишається лише розвиток як еволюція матеріальної дійсності. Діалектика ж у марксистській філософії стає просто вченням про загальні принципи розвитку. В ХХ столітті діалектичні підходи активно розвивалися й використовувалися насамперед у марксистській філософії. Тут можна згадати Франкфуртську школу, Сартра, Фрома і, звичайно ж, радянську марксистську традицію. Західна марксистська філософія займалася передусім соціально-політичними та історичними питаннями,

тому діалектичний підхід набуває поширення саме у відповідних гуманітарних дисциплінах. Радянська марксистська філософія досить скоро перетворюється у звичайнісіньку схоластику, в рамках якої діалектичні закони (єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні, подвійного заперечення) перетворюються у принципи загальної метафізики, обов'язкові до виконання. Значною мірою це відноситься і до марксистської філософії інших соціалістичних країн³. Живий характер діалектики мав змогу проявлятися в працях або філософів-емігрантів, або в уже пострадянських інтерпретаціях.

Сучасне світобачення є сциєнтиським у тому аспекті, що в його основі лежить т.зв. наукова картина світу, а сама наука стає свого роду символом віри сучасної людини (тобто сучасна людина по-справжньому вірить саме в твердження різноманітних науковців і, якщо щось доведено в рамках наукового дискурсу, то сумнівів у сучасної людини воно не викликає). Власне тут ідеться насамперед про природничі науки, репрезентована ними картина світу є матеріалістичною⁴, методологія, що слідує з неї, визнає лише матеріальну, тобто видиму і фіксовану за допомогою приборів сторону реальності, відкидаючи або, принаймні, ставлячи під сумнів усе інше, те, що приборами не фіксується). Таке сциєнтиське світосприйняття стає ключовим детермінантом сучасного філософування, визначаючи розвиток таких несхожих на перший погляд шкіл і напрямків сучасної філософії як позитивізм, марксизм, екзистенціалізм, феноменологія, навіть постмодернізм і т.д. Спільним є те, що всі вони виходять з принципу самотності людини та людської свідомості перед лицем мертвого й байдужого до всіх її цінностей та устремлінь матеріального світу, який можна досліджувати та використовувати лише за допомогою наукових методів. Власне розвиток діалектики від діалогу (сократівський аспект) до поєднання протилежностей (платонівський) і далі до вчення про розвиток відображає розвиток західної філософії від античної, через середньовічну авраамічну, до сучасної сциєнтиської парадигми. Ключовим моментом стає гегелівський підхід, який підсумовує *de facto* усі попередні аспекти, марксистське ж тлумачення фактично приводить до розщеплення й заперечення, у якому (насамперед у радянському діаматі) діалектика перетворюється на метафізичне вчення про суто абстрактні загальні принципи розвитку.

Ключової ролі ж у філософському контексті сциєнтизму набуває філософія науки та такий напрямок, як позитивізм, який був провідним і вплинув на решту течій філософії науки. Позитивізм послідовно слідує настанові орієнтації на об'єктивні факти та емпіричні дані, відкидаючи усе недотичне до них як безглузду метафізику, яка не має жодного відношення до позитивного знання. Саме в такому аспекті позитивізм заперечує діалектику. Так на думку критичного реаліста К. Поппера суть діалектичного методу полягає в проходженні думкою так званої діалектичної тріади: теза – антитеза – синтеза. Відмінність же такого методу від запропонованого Поппером методу фальсифікації, полягає в тому, що він передбачає, що, по-перше, точка зору, яка фальсифікується, не відкидається повністю, що певні її елементи зберігаються; по-друге, остаточний результат являє собою суму певних протилежностей. Проблемою діалектичного методу є порушення закону несуперечливості, що, фактично, приводить до того, що за його допомогою можна обґрунтувати все, що завгодно [Поппер К., 2012, с. 160-167].

Тобто, діалектика елімінується позитивізмом як щось несумісне зі справжнім науковим (природничим) пошуком, зберігаючи певні позиції лише в науках гуманітарних. «Велич діалектики, - пише Б. Латур, - походить із її спроби в останній раз пройти повне коло доновочасності, охоплюючи всі божественні, соціальні і природні сутності...» [Латур Б., 2006, с. 122]. Однак, її помилка, вважає Бруно Латур, у тому, що вона, правильно визначивши протиріччя між суб'єктом і об'єктом, проминуло протиріччя між новочасними принципами у-цілому і широким розповсюдженням квазіоб'єктів у XIX і XX століттях [Латур Б., 2006, с. 122].

³ Китаю та країн Варшавського договору.

⁴ Тобто такою, згідно з якою існують матеріальна та ідеальна сторони дійсності, і матеріальна є первинною, а ідеальна є лише її функцією.

Традиційна китайська філософська парадигма, як уже було зазначено, є організмичною. Організмизм, як уважають у своїх працях Франсуа Жюльєн і Володимир Малявін, зумовлений клановим характером традиційного (певною мірою також і сучасного) китайського суспільства. Китаєць сприймає себе насамперед як члена певної групи-клану. Усі відносини між людьми чітко поділяються на внутрішні та зовнішні, тобто відносини всередині та за межами своєї групи. Всередині своєї групи-клану слід підтримувати мир та злагоду, надавати взаємодопомогу і проявляти взаємну повагу. Відповідно, традиційна китайська етика засуджує усе, що може порушити мир і гармонію всередині своєї групи. Суперечки, навіть із використанням логічних аргументів, нікого ні в чому не переконують, а лише породжують образи й порушують мир та злагоду всередині групи – і тому їх слід уникати⁵. Звідси афористичний характер, який полягає в тому, що замість систематичного викладу та логічних аргументів використовуються афоризми та окремі оповідки, які легко западають у пам'ять, змушуючи читача чи слухача самому приходити до відповідних висновків [Жюльєн, 2001].

Сучасний французький синолог Франсуа Жюльєн показує, як усе це працює, через порівняння традиційної китайської та давньогрецької культур [Жюльєн, 2001]. Остання, на протизагу першій, є культурою невеликого міста-держави чи поліса, в якому всі у всіх на виду, всі один одного знають, у якій панує дух відкритого чесного змагання чи агону, і відповідно, не передбачає зазначеного розділення. Змагання відбуваються в різних сферах, в т.ч. в сфері інтелектуального, й оскільки всі у всіх на виду, то таке інтелектуальне змагання відбувається у форму відкритої суперечки і відповідно потребує своїх підходів і методів. Такими методами власне й стають методи логіки та риторики. Риторика як мистецтво говорити красиво й захоплююче та логіка як мистецтво говорити змістовно й переконливо стають головними проявами інтелектуального агону в античній культурі. Нічого подібного ми не знаходимо в китайській культурі з її закритими кланами [Жюльєн, 2001]. Свого часу китайський філософ та історик філософії Фен Ю-лань у своїй книзі з історії китайської філософії оповідав, як на початку ХХ століття, коли в Китаї почали відкривати університети західного типу й викладати в них серед іншого західну філософію, китайським студентам видавалося, що її вершиною є проста формальна логіка, розроблена іще Аристотелем (в Китаї нічого подібного до того просто не існувало) [Фен Ю-лань, 1998, с. 345-350]. Замість логіки широкого поширення в Китаї розвинулося вчення т.зв. стратагем чи мистецтва досягнення цілі щонайменшими зусиллями. Стратагеми використовувалися фактично в усіх сферах життя і діяльності – у військовій справі, бізнесі, а також таких інтелектуальних заняттях, як написання історії та філософія. Одним із ключових принципів стратагем виступав принцип у-вей чи не-діяння. Тобто, наприклад, справжня перемога – це перемога, досягнута без бою, коли деморалізована армія супротивника розбіглася ще до початку битви. У написанні ж історії чи поезії важить не лише те, що сказане, але також несказане. У філософії ж це проявляється в афористичному характерові китайських філософських текстів.

Не можна сказати, що китайська традиція зовсім не знала філософських суперечок. В перші століття нової ери в Китай проникає буддизм з його традиціями шкіл Махаяни, які передбачали спеціальні диспути-тренінги з метою відточення здібностей до логічної аргументації. Диспути відбувалися у формі змагання двох учасників – завдання одного полягало в тому, щоби довести до абсурду аргументи другого (наприклад, що білий колір є червоним) [Драгалина-Черная Е.Г., 2015, с. 131]. Тобто тут ми можемо говорити про наявність діалектики принаймні першого, сократівського типу. Китай знав також і власні традиції діалектики та софістики, зокрема у т.зв. школі імен та школі Мо І (Мо Ді). «Діалектика необхідна для роз'яснення відмінностей правильного та неправильного, порядку та безладу, для встановлення принципів імен і фактів, для розрізнення корисного

⁵ Як показують сучасні дослідження, все це значною мірою є справедливим донині. Наприклад, сучасна китайська система освіти намагається уникати різкої риторики в ході навчальних дискусій [Yeung Lorrta, 2019].

і шкідливого, для усунення сумнівів та невизначеності. Вона спостерігає за перетвореннями усіх речей, вивчає порядок і відношення між різними судженнями» - говориться в одному з моїських трактатів (цит. по [Фэн Ю-лань, 1998, с. 144]).

Представники ж «школи імен», яких називали бянь-чже (оратори, сперечальники), подібно давньогрецьким (раннім) софістам, часто витупали в ролі професійних юристів і, подібно останнім, так само розробляли спеціальні прийоми перемоги у судовій (чи якійсь іншій) суперечці, тобто ті ж самі софізми та парадокси⁶: знамениті софізми Хуей Ши та Гунсунь Луна про коня та білого коня⁷, про найміцніші щити та найгостріші списи тощо [Фэн Ю-лань, 1998, с. 104-114].

Взагалі ж для представників західної традиції китайська діалектика асоціюється насамперед зі вченням про протилежності Ін та Ян, теорією т.зв. школи метафізики Ін-Ян. Ін та Ян (первинне значення – затемнений та освітлений схили гори) разом складають єдність і не існують одне без одного [Xinyan Jiang, 2013]. Вони є просто двома проявами чи формами того ж самого і постійно переходять одне в одне, вираженням чого виступають різні варіанти символу Тайцзи. Не існує добра без зла і навпаки, ніколи не буває так, щоби постійно було погано (чи добре) – якщо зараз дуже погано (добре), то це означає наближення змін на краще (гірше). Головне – дочекатися сприятливого моменту. Лише той досягає успіху, хто діє у відповідний момент. Для того ж щоб його визначити використовується гадання по «Книзі перемін» (головний текст цієї школи). «Діалектика ... спостерігає за перетвореннями усіх речей, вивчає порядок і відношення між різними судженнями» - сказано в трактаті «Вторинні приклади», звідки може скластися враження про те, що уявлення про діалектику та софістику в китайській традиції розвивалися подібно тому, як це відбувалося на заході, що в китайській традиції діалектика так само проходить логічний шлях від методології бесіди через методологію поєднання протилежностей до методології й урешті решт метафізики розвитку. Однак, це не так. Справа в тому, що всі ці школи та вчення розвивалися в період до III століття до н.е. і не змогли пережити періоду репресій імперії Цинь. Метафізика ж Ін-Ян, яка сучасними істориками вважається найдавнішою школою китайської філософії, взагалі розвинулася без будь-якого видимого зв'язку зі вченнями ораторів-софістів. А у подальшому, після періоду Цинь, в Китаї розвивалися лише конфуціанські, даоські та (пізніше) буддійські школи – тобто ми спостерігаємо тут явний інтелектуальний розрив, після якого китайська філософська традиція остаточно набуває рис, які були зазначені раніше. Зазначені школи відкидають цінність словесної аргументації, підкреслюючи значення безпосереднього досвіду [Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan, 2019]. «Хай Тао повторював учням: - Ваші люди завжди слухають, що ви скажете, й дивляться, що ви робите. Те, що ви кажете, й те, що ви робите, може не збігатися, і це біда. У такому випадку люди ігнорують те, що ви кажете, та звертають увагу тільки на те, що ви робите ... Люди вірять тому, що ви робите, а не тому, що ви кажете» [Пекар В.О., 2020, с. 47]. Що ж стосується діалектики в Китаї, то в подальшому, в XX столітті, цей концепт розвивається там суто в рамках марксистської філософії [Tian Chenshan, 2003].

Якщо інтелектуальний розрив при переході від античної до середньовічної філософії носив парадигмальний характер (переходу від античної до авраамічної парадигми із відповідним перепрочитанням та переінтерпретуванням відповідних філософських текстів), то в Китаї ми радше можемо просто спостерігати до-формування тієї самої парадигми через її звуження. Тобто, різні історичні умови та різні культури у ролі передумов дали абсолютно різні алгоритми розвитку, які демонструють окремі концептуальні паралелі. Але в абсолютно різних контекстах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

⁶ Ані давні греки, ані давні китайці ще не розрізняли софізми та парадокси.

⁷ Зокрема Гунсунь Лун спробував дати теоретичне обґрунтування софізму Хуей Ши про коня та білого коня.

Білецький І.П. Феномен науки в контексті парадигм філософування. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки*. 2017, випуск 56. С. 80-84.

Білецький І.П., Коннова Н.О. Епістемологічні перспективи діалектичного та трансдисциплінарного підходів у природничих і соціо-гуманітарних дисциплінах. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Теорія культури та філософія науки*. 2016, випуск 53. С. 95-100.

Драгалина-Черная Е.Г. Диспуты с предписаниями: между дидактическим диалогом и диалогической семантикой. *Многоликая софистика: нелегитимная аргументация в интеллектуальной культуре Европы Средних веков и раннего Нового времени*. Под ред. П.В. Соколова. Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2015. С. 76-92.

Жюльен Франсуа. Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции. *Путь к цели: в обход или напрямик. Стратегии смысла в Китае и Греции*. Москва: Московский философский фонд, 2001. 360 с.

Комарек Станіслав. Європа на роздоріжжі. Львів: Априорі, 2020. 496 с.

Латур Бруно. Нового времени не было. Эссе по симметричной антропологии. С.-Петербург: «Борей-Принт», 2006. 238 с.

Пекар Валерій. Бесіди майстра Хай Тао про стратегію. Харків: Фоліо, 2020. 223 с.

Поппер Карл Р. Что такое диалектика? *Онтология*. Составитель Василий Кузнецов. М., Академический Проект, 2012. 368 с.

Учебник платоновской философии. *Платон. Диалоги*. М., изд-во «Мысль», 1986. 608 с.

Фэн Ю-лань. Краткая история китайской философии. С-Пт: «Евразия», 1998. 374 с.

Шичалин Ю.А. История античного платонизма. Москва, Греко-латинский кабинет, 2000. 440 с.

Gabor Gary. Hermias on Dialectic, the Technē of Rhetoric, and the True Methods of Collection and Division. *Studies in Hermias' Commentary on Plato's Phaedrus*, 2019. Pp. 50–67. *Études platoniciennes*. URL: <http://journals.openedition.org/etudesplatoniciennes/1478>
https://doi.org/10.1163/9789004414310_006

Hadot Pierre. Qu'est-ce que la philosophie antique? Paris: Edition Gallimard, 1995. 464 p.

Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan. A Daoist Critique of Dialectics and Why It Matters (April 12, 2019). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3140946> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3140946>

Tian Chenshan. Chinese Dialectics From Yijing to Marxism. Published in the United States of America by Lexington Books, 2003. 236 p.

Xinyan Jiang. Chinese Dialectical Thinking—the Yin Yang Model. First published: 27 March 2013. URL: <https://doi.org/10.1111/phc3.12035>

Yeung Lorrta. Dialectics versus polemics in Chinese rhetoric: A study of indirection in Chinese and Chinese ESL argumentative writing as compared with English argumentative writing. *Chinese as a Second Language Research*. 2019. Volume 8. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1515/caslar-2019-0002>

REFERENCES

- Biletsky, I. P. (2017). Phenomenon of Science in the Context of the Philosophy's Paradigms. *Journal of the Kharkiv Karazin University. Issue "Theory of Culture and Philosophy of Science"*. № 56. pp. 80–84. (In Ukrainian).
- Biletsky, I. P., Konnova, N.O. (2016). Epistemological Perspectives of the Dialectical and Transdisciplinary Approaches in Nature and Socio-Humanitarian Sciences. *Journal of the Kharkiv Karazin University. Issue "Theory of Culture and Philosophy of Science"* № 53. pp. 95–100. (In Ukrainian).
- Dragalina-Chernaya, E.G. (2015). Disputes with Prescriptions: between Didactical Dialogue and Dialogue Semantics. *Multivarious Sophistic: Inlegitimate Argumentation in the Intellectual Culture of the Middle Ages and earlier New Time Europe* Red. P.V. Sokolov - Moscow, Edition House of the High School of Economics. pp. 76-92. (In Russian).
- Jullien, F. (2001). *The Path to the Goal: Bypass or Straight. Strategies of Sense in China and Greece*. [V. Lysenko, Trans.]. Moscow: Moscow Philosophical Foundation. (In Russian).

- Komarek, Stanislav. (2020). *Europe at Crossroad*. Lviv: Apriori, 496 p. (In Ukrainian).
- Latour, Bruno. (2006). *We Had No Modern. Essays on Symmetric Anthropology*. St-Petersburg: Borey-Print. 238 p. (In Russian)
- Pekar, Valeriy. (2020) *Hai Tao the Master's Conversations of Strategy*. Kharkiv: Folio. 223 p. (In Ukrainian).
- Popper, Karl. (2012). What is Dialectics? *Ontology*. Red. Vasiliy Kuznetsov. Moscow: Academical Project. 368 p. (In Russian).
- Textbook of the Platonian Philosophy. (1986) *Plato. Works*. Moscow: Mysl'. 608 p. (In Russian).
- Fung, Yu-lan. (1998). *A Short History of Chinese Philosophy*. St. Petersburg: Eurasia. (In Russian).
- Shichalin, U.A. (2000). *History of the Antique Platonism*. Moscow: Greek-Roman Department. 440 p. (In Russian).
- Gabor, Gary. (2019). Hermias on Dialectic, the Technē of Rhetoric, and the True Methods of Collection and Division. *Studies in Hermias' Commentary on Plato's Phaedrus*. Pp: 50–67. *Études platoniciennes*. https://doi.org/10.1163/9789004414310_006 ;
URL: <http://journals.openedition.org/etudesplatoniciennes/1478>
- Hadot, Pierre. (1995). *What is the Antique Philosophy? Qu'est-ce que la philosophie antique?* Paris, Edition Gallimard. 464 p.
- Pratt, Joseph and Zhao, Yingnan. (2019). *A Daoist Critique of Dialectics and Why It Matters*. April 12. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3140946> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3140946>
- Tian, Chenshan. (2003). *Chinese Dialectics From Yijing to Marxism*. Published in the United States of America by Lexington Books. 236 p.
- Xinyan, Jiang. (2013). Chinese Dialectical Thinking—the Yin Yang Model. First published: 27 March. URL: <https://doi.org/10.1111/phc3.12035>
- Yeung, Lorrta. (2019). Dialectics versus polemics in Chinese rhetoric: A study of indirection in Chinese and Chinese ESL argumentative writing as compared with English argumentative writing. *Chinese as a Second Language Research*. Volume 8. Issue 1. URL: <https://doi.org/10.1515/caslar-2019-0002>